

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ДАНЧИШИН НАЗАР РОМАНОВИЧ

УДК 821.161.2–1.09“19”

**ПОЛІФОНІЯ ПОЕТИЧНИХ СВІТІВ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ, РОМАНА
КУДЛИКА ТА ГРИГОРІЯ ЧУБАЯ**

Спеціальність 10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

ЛЬВІВ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Крупач Микола Петрович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри української
літератури імені академіка Михайла Возняка

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Клочек Григорій Дмитрович,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, завідувач
кафедри української та зарубіжної літератури

кандидат філологічних наук, доцент
Василишин Ігор Петрович,
Національний університет «Львівська політехніка»,
доцент кафедри української мови

Захист дисертації відбудеться «24» вересня 2021 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.13 Львівського національного університету імені Івана Франка МОН України (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1).

Із дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано « ____ » серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент

Р. О. Крохмальний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дослідження творів львівських поетів періоду 1960–1970-х років має важливе значення в контексті історико-літературного осмислення їхньої ролі та місця в українському літературному процесі. Зокрема, поезії Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая є джерелами, з яких можна дізнатися як про художньо-естетичні домінанти цих авторів, так і про вплив суспільно-політичних умов доби, коли вони творили. Ще від 1920-х років атмосфера постійного ідеологічного тиску та неможливості реалізації мистецької свободи породжувала літературу в річищі «соцреалістичного методу», з одного боку, і яскраву, здебільшого андеграундну творчість усупереч нав'язуваним нормам советської пропаганди, – із другого. Закономірно, що твори тих, хто не дотримувався політико-ідеологічних вимог, були в ті часи здебільшого табуйованими.

Власне, життя й творчість І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая слугують одними з найпомітніших виявів як культурно-світоглядного, так і політичного протестів у західному регіоні України. Дисертація висвітлює особливості поетичної спадщини цих трьох авторів, окреслює спільні й відмінні риси у творах та відчутті світу. Пропоноване дослідження є спробою розкрити багатоголосся їхніх віршів, написаних у період 1960–1970-х років. Тож ці тексти розглянуті крізь призму художньо-естетичних схожостей і відмінностей, які утворюють своєрідну поетичну поліфонію.

Термін «поліфонія» у роботі означає комплексний розгляд поетичних пропозицій трьох авторів із метою їх порівняння та створення цілісного портрета митців в умовах того часу й доби, відображеної у їхніх віршах. Поняття ж поетичного світу постає маркером монолітності творів того чи іншого автора.

Передусім варто зазначити, що творчість досліджуваних поетів поєднує між собою часопростір (Львів епохи шістдесятництва), у якому кожен із них сформував власну художню картину світу. Крім того, поліфонія поезій І. Калинця, Г. Чубая, Р. Кудлика, що подеколи зливається в одноголосся

(«монофонію»), артикулюючи співзвучні тематичні та естетичні пласти, – виявляється й у способі віршування (у трьох поетів домінує верлібр), і в метафорі як основному художньому засобі в їхніх поезіях, і в постатях поетичних «учителів» (зокрема, не оминати увагою факт впливу поезії Б. І. Антонича на творче становлення Р. Кудлика й І. Калинця), й у способах побудови їхніх великих поетичних конструкцій – мова йде про «будування» збірок І. Калинця на основі циклів, а не поодиноких віршів, з подальшим об'єднанням їх у два томи («Пробуджену музу» й «Невольничу музу») та про широке «конструкторське» мислення Г. Чубая, який об'єднав майже всі свої тексти в поетичне «П'ятикнижжя» (це створило альянз на старозавітні книги Мойсея, себто, по суті, проголошувало поезію особливою релігією в час тоталітарного безбожництва).

Тож ключову роль для розуміння поезій досліджуваних авторів відіграє суспільно-політичний контекст епохи. Навіть у начебто «аполітичних» віршах ці поети часто демонстрували свій шлях протистояння атмосфері духовної та фізичної неволі, бо ж «неполітичні» твори виявляли відчуття свободи автора, що в тоталітарному суспільстві набувало вже політичного значення. Крім того, творчість трьох літераторів ставала опозицією й до так званого соцреалістичного наративу, актуалізуючи модерні стильові, жанрові, тематичні пошуки, які водночас мали своїм підґрунтям українські національні традиції.

Актуальність теми дослідження полягає в недостатній вивченості поезії авторів періоду шістдесятництва в порівняльному аспекті на тлі тогочасного суспільно-політичного контексту. Аби заповнити цю прогалину, здійснена спроба аналізу творчості І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая в розрізі поліфонії їхніх поетичних світів. Окремого дослідження, присвяченого виявленню схожостей, зосібна ідейно-тематичних та жанрово-стильових, у поезії цих трьох авторів, не було.

Особистий внесок здобувача. Дослідження поліфонії поетичних світів І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая, аналіз інтертекстуальних зв'язків між

творами досліджуваних авторів, демонстрація впливу суспільно-політичних умов доби на тексти І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая, дослідження прояву філософських ідей екзистенціалізму у творчості поетів, аналіз явища синестезії в поезіях досліджуваних авторів. Усі публікації – одноосібні.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано на кафедрі української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка й узгоджено з її науковими програмами та планами.

Наукова мета дослідження – дослідити поетичну творчість І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая як із погляду неповторності та винятковості ідіостилю кожного, так і з позиції подібності (художньо-естетичної, тематичної тощо); розкрити багатство звучання їхніх поетичних голосів на тлі однієї епохи, якій протистояли та яку водночас відображали в цьому протистоянні їхні поезії.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційній роботі виконані такі **завдання:**

– проаналізовані найпоказовіші поетичні тексти І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая;

– творчість І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая розглянута крізь призму художньо-естетичних схожостей і відмінностей;

– акцентована увага на ролі трьох львівських поетів у формуванні загальноукраїнського контексту доби;

– простежені взаємовпливи у творчості І. Калинця, Р. Кудлика, Г. Чубая та художній пропозиції поетів Київської школи й інших авторів 1960–1970-х років;

– визначені основні тематичні мотиви поезії аналізованих літераторів;

– окреслені особливості використання подібних художніх образів у творчості кожного із трьох поетів.

Об'єкт дослідження – поезія І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая.

Предмет дослідження – художньо-естетичні виміри поезій І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая в контексті спільних та відмінних рис, що їх означаємо як поліфонію поетичних світів.

Теоретико-методологічною основою дисертації стали праці дослідників поезії І. Калинця: Ганни Віват, Олі Гнатюк, Данила Гусара-Струка, Оксани Забужко, Миколи Ільницького, Тадея Карабовича, Тетяни Кулініч, Мар'яни Лановик, Віктора Неборака, Марка Павлишина, Тараса Пастуха, Тараса Салиги, Івана Світличного, Романа Семковича, Елеонори Соловей, Романа Хоркавого, Петра Шкраб'юка; дослідників поезії Р. Кудлика: Ярослава Гарасима, Василя Гориня, Миколи Ільницького, Миколи Петренка, Тараса Салиги, Ірини Яремчук; дослідників поезії Г. Чубая: Миколи Вінграновського, Данила Гусара-Струка, Анатолія Жигуліна, Оксани Загороднюк, Дмитра Кравця, Костянтина Москальця, Віктора Неборака, Ярослава Поліщука, Миколи Рябчука; дослідників та діячів шістдесятництва: Івана Дзюби, Романа Іваничука, Михайлини Коцюбинської, Миколи Крупача, Валентина Мороза, Олеся Обертаса, Михайла Осадчого, Ярослава Секо, Дмитра Стуса, Людмили Тарнашинської, Тетяни Терен. Крім того, використані праці дослідників і теоретиків філософії екзистенціалізму (зокрема, Ніколо Аббаньяно, Ігоря Василичина, Альбера Камю, Габріеля Марселя) та психології творчості (зокрема, Григорія Клочека).

Методи дослідження. Специфіка теми дисертаційного дослідження зумовила поєднання різних підходів і методів: герменевтичного, інтертекстуального, біографічного, культурно-історичного, екзистенційного, психологічного, мітологічного.

За допомогою герменевтичного методу здійснена спроба детальної інтерпретації поетичних текстів І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая. Застосування інтертекстуального методу дало змогу простежити широту й плідність зв'язків як безпосередньо між творами трьох поетів, так і між їхньою творчістю й текстами інших авторів, зокрема, Павла Тичини, Богдана Ігоря Антонича, Євгена Маланюка, Тараса Мельничука, Василя Стуса, Ліни

Костенко, Василя Симоненка, Михайла Осадчого, Романа Хоркавого. Також завдяки цьому методів продемонстровані глибокі зв'язки текстів досліджуваних поетів із Біблією та фольклорними творами.

Біографічний метод дозволив побачити, як впливали життєві обставини на характер поезій І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая. Використання культурно-історичного методу розширило обрії для дослідження постатей поетів ув одному часі та просторі, зокрема в середовищах «Великої» та «Малої» зон (власне, в останній тривалий час перебував І. Калинець, а Г. Чубай мав триденний досвід перебування за ґратами).

Крізь призму екзистенційного методу герої творів розглянуті як ті, що перебувають в умовах межової ситуації, закинутості в замкнений простір відчуженого суспільства. Крім того, здійснена спроба розкрити проблему їхнього вибору через демонстрацію шляху боротьби кожного.

Застосований в аналізі поезій трьох авторів і теоретичний спадок Івана Франка в галузі психології творчості, зокрема, акцентована увага на його ідеях, висловлених у трактаті «Із секретів поетичної творчості». За їхньою допомогою окреслене місце синестезії та роль відчуттів у рецепції поетичних творів. Завдяки використанню мітологічного методу здійснена спроба визначити певні праоснови символів, виявлених у творчості поетів.

Наукова новизна роботи. Дотепер не було спеціального дослідження, у якому творчість І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая була б порівняна з метою пошуку спільностей та відмінностей їхніх творів. У роботі окреслені три шляхи спротиву тоталітарній совєтській дійсності, якій автори аналізованих творів протиставили високу поезію. Важливим здобутком дослідження стала своєрідна розгерметизація складних поетичних образів і показ прихованого творчого діалогу між трьома львівськими поетами. У роботі також відображене різноманіття представлень співзвучних метафор у їхніх текстах. У поезіях трьох авторів виявлений вплив тодішньої атмосфери перебування в «зоні» (в'язниці) – чи то фізичній, чи то духовній.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що положення дисертації можуть бути використаними під час майбутніх досліджень особливостей міжетекстових взаємозв'язків і взаємодій не лише І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая, а й інших авторів як періоду шістдесятництва, так й інших періодів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації були обговорені на восьми наукових конференціях та науковому семінарі, а також на семінарах і засіданнях кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка (2014–2018). Зокрема, окремі положення роботи були апробовані на таких міжнародних і всеукраїнських конференціях:

1) XXVIII щорічній науковій франківській конференції «Чи маю вас ловити, тіні, сіттю слова?: художній світ Івана Франка» (24.10.2014, ЛНУ ім. І. Франка, усна доповідь);

2) конференції на честь проф. Івана Денисюка (грудень 2014, ЛНУ ім. І. Франка, усна доповідь);

3) «Віват академія!» (квітень 2015, ЛНУ ім. І. Франка, усна доповідь);

4) XXVI щорічній науковій франківській конференції (23.10.2015, ЛНУ ім. І. Франка, усна доповідь);

5) звітній конференції на кафедрі української літератури ім. ак. М. Возняка (лютий 2016, усна доповідь);

6) «Віват академія!» (квітень 2016, ЛНУ ім. І. Франка, усна доповідь);

7) звітній конференції на кафедрі української літератури ім. ак. М. Возняка, лютий 2017, усна доповідь);

8) Всеукраїнській науковій конференції «Генераційний феномен як бунт і де(кон)струкція» (ЛНУ ім. Івана Франка, 27-28 квітня 2017, усна доповідь);

9) «Віват академія!» (квітень 2017, ЛНУ ім. І. Франка, усна доповідь);

10) науковому семінарі відділу української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ спільно зі Львівським національним літературно-меморіальним музеєм Івана Франка та Національним музеєм у Львові імені Андрея Шептицького «Поезія –

визволення: сльоза, ерос, мовчання (на матеріалі поезій Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Грицька Чубая). Бесіда з Назаром Данчишином» (17 січня 2018 року, НМЛ ім. Андрея Шептицького, усна доповідь);

11) засіданні НТШ (15 березня 2018 року, усна доповідь).

Публікації. За матеріалами дисертаційного дослідження опубліковані 8 статей, 4 з яких надруковані у фахових виданнях, затверджених ДАК України, 2 – в іноземних виданнях, 2 – додаткові.

Структура та обсяг роботи. Дисертаційне дослідження містить вступ, п'ять розділів (чотири з яких складаються з кількох підрозділів), висновки та список використаних джерел (135 позицій).

Загальний обсяг дисертації 261 сторінка (обсяг основного тексту – 234 сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовані актуальність теми дослідження, її наукова новизна, практичне значення, сформульовані мету й завдання роботи, визначені об'єкт, предмет дослідження, вказаний зв'язок роботи з науковими програмами, подані рекомендації щодо практичного застосування одержаних результатів, наведені відомості про апробацію та авторські публікації.

У першому розділі **«Контекст і підтекст доби в поезії Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая»** окреслені особливості суспільно-політичних умов доби та як вони відобразилися в поезії досліджуваних поетів. Він містить чотири підрозділи.

Перший підрозділ – *«Життя у “великій” і “малій” зонах: суспільно-політичні умови 1960–1970 років»* – присвячений розгляду суспільно-політичної ситуації, за якої творили досліджувані автори.

У другому підрозділі – *«“Монофонія” у поетичній поліфонії Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая»* – окреслені теоретичні аспекти роботи.

У третьому підрозділі – *«Поезія як визволення із віртуальної в'язниці: образи тюрми та замкненого простору»* – продемонстровані притаманні творчості трьох поетів образи, що випливають з умов тодішньої дійсності.

Четвертий підрозділ – *«Обряд “відчинення верби” як вихід за фізичні і духовні ґрати»* – містить аналіз поезій на тему визволення ліричних героїв із в'язниці тогочасся.

Другий розділ має назву **«Слідами “урваних ліній” життя та творчості»**. У ньому розглянута тема «дороги» як у контексті осмислення шляху досліджуваних поетів, так і безпосереднього вияву її в їхніх художніх текстах. У назві розділу використано метафору І. Калинця про «урвані лінії долі», що, як життєві дороги, відображені на долоні людини. Їхній рух сповнений переплетень і раптових переривань. Кожна така лінія – це складник поетичного багатоголосся.

У першому підрозділі – *«Занурений у реальність ідеальний світ: “Via Dolorosa” Ігоря Калинця»* – йде мова про образ дороги як програмовий у творчості І. Калинця. З нього починається його перша збірка, надихаючи ліричного суб'єкта рухатися до незвіданого. Згодом, із кожною новою збіркою, дедалі більше переплітаючись із «реаліями», ця дорога поета в його текстах перетворюється на хресну.

У другому підрозділі – *«Абрис дороги та бездоріжжя в поезії Григорія Чубая»* – здійснена спроба аналізу образів Чоловіка та Жінки, які у творчості Г. Чубая уособлюють стремління до руху навіть у середовищі непевного бездоріжжя та недерміноватості кінцевого пункту подорожі.

У третьому підрозділі – *«Хроніка “нічної Одиссеї” та “кульбабинки” пророцтв: діалог метафор Ігоря Калинця та Григорія Чубая»* – здійснена спроба осмислення переплетень творчого й життєвого шляхів І. Калинця та Г. Чубая. Задля цього, зокрема, проаналізовано присвячений І. Калинцеві вірш Г. Чубая «Хроніка», цикл І. Калинця «Нічною Одиссеєю», збірку І. Калинця «Спогад про світ», епіграфом до якої є рядки з «Плачу Єремії» Г. Чубая, а

також образ трави як «завойовниці гудрону» (І. Калинець) і тої, що вижила, хоч «гудроном гарячим напоєна» (Г. Чубай) тощо.

Третій розділ – **«Сакральність еросу в поезіях Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая»** – присвячений розгляду еросу у творчості досліджуваних поетів (зокрема, інтертекстуальним зв'язкам їхніх текстів – приміром, у декотрих поезіях поряд із сакралізацією еросу, що своєю вітаїстичністю протиставлений танатосу, відбувається своєрідна «десакралізація» євангельського простору та «апокрифізація» архетипного образу жінки).

Розділ складається із чотирьох підрозділів, присвячених творам, у яких найвиразніше висвітлено окреслену тему.

Перший підрозділ – *«Поема Романа Кудлика “Зелені радощі трави”»* – містить аналіз поеми Р. Кудлика «Зелені радощі трави».

Другий підрозділ – *«Цикл віршів Ігоря Калинця “Автопортрет з крилом архангела”»* – присвячений аналізу поетичного циклу І. Калинця «Автопортрет з крилом архангела».

Третій підрозділ – *«Поема Григорія Чубая “Марія”»* – присвячений аналізу поеми Г. Чубая «Марія».

Четвертий підрозділ – *«Поема Ігоря Калинця “Осіння Магдалина”»* – містить аналіз однойменного твору.

Четвертий розділ – **«Мова мовчання в поетичних світах Ігоря Калинця, Григорія Чубая, Романа Кудлика»** – присвячений розгляду теми мовчання у творах досліджуваних поетів, яка сильно вплинула на образність їхніх творів і, крім того, стала однією з визначальних рис як поезії, так і певних періодів у біографіях авторів. Розділ має чотири підрозділи.

У першому підрозділі – *«Метафори мовчання та слова в поезії Ігоря Калинця»* – здійснена спроба узагальнення теми мовчання у творчості І. Калинця.

Другий підроділ – *«Про що мов(ч)ить Григорій Чубай»* – присвячений темі мовчання в поезії та долі Г. Чубая, зокрема в поемі «Говорити, мовчати і говорити знову».

У третьому підрозділі – *«Поліфонія образу осені в поезії Романа Кудлика, Григорія Чубая та Ігоря Калинця»* – продемонстровані співзвуччя та відмінності образу осені як вияву мовчання у творчості досліджуваних авторів.

Четвертий підрозділ – *«Мовчання та “мова сльози” у поетичних світах Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая»* – присвячений аналізу образів мовчання та сльози й плачу у творах трьох досліджуваних поетів.

П'ятий розділ – **«Синестезія в ліриці Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая»** – присвячений аналізу поезії трьох досліджуваних авторів у контексті поєднання в одному художньому засобі кількох асоціацій, спричинених синтезом різних видів відчуттів.

У **Висновках** узагальнені результати дисертаційного дослідження.

На підставі аналізу поезій трьох авторів – Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая – у дисертації здійснена спроба окреслити історико-літературне тло епохи 1960–1970-х років. Тож в основі поліфонії поетичних світів досліджуваних авторів лежать спільні образи й теми, які вони розпрацьовують (кожен по-своєму). Передусім це:

- 1) образ «тюрми» та замкненого простору, що спонукає звернення до філософії екзистенціалізму;
- 2) образ «верби» та її «відчинення», що символізують визволення духу із в'язниці тодішніх реалій;
- 3) критика «ерзаців» та несправжнього існування;
- 4) образ «трави» як втілення справжності та вітаїзму;
- 5) образ «дороги» як втілення власного творчого шляху;
- 6) сакральність еросу як протистояння танатосу;
- 7) виміри мовчання, наявні в метафорах осені та сльози.

Зокрема, у тогочасних текстах досліджуваних авторів помітне місце займає образ «**тюрми**», сам страх перед якою створює «замкнений простір» довкола героїв поезій. Вони часто опиняються мовби «закинутими» в недружній світ, як-от ліричний суб'єкт «Новели про кулю» Р. Кудлика, що з настанням вечірніх сутінок стає заручником «кулястої» кімнати, яка від його найменшого поруху може покотитися. Герої поезій, як їхні автори, часто опинялися в межових ситуаціях, що вимагали від них осмисленого вибору. А це спонукало зацікавлення філософією екзистенціалізму, яка резонувала з реаліями боротьби вільнодумних людей у підневільному соціумі.

Кожен зі згаданої трійки поетів протистояв пресингу авторитарної системи по-своєму – Р. Кудлик публічно виступив проти першої хвилі арештів шістдесятників у 1965 р., за що його звільнили з роботи і потім перешкоджали в кар'єрі, Г. Чубая за «самвидавну» діяльність (зокрема, за виданий альманах «Скриня») арештували і протримали за ґратами три доби, І. Калинець за свою поезію та патріотичну позицію відбув покарання в концтаборі (6 років) та на засланні (3 роки).

Поезія та загалом рефлексія над вагою художнього слова слугувала засобом виходу із в'язниці реалій, що поміщали митців у фізичну та духовну неволю. Зокрема, про це свідчить спільний для поезій І. Калинця та Г. Чубая образ «**верби**», «відчинення» якої слугує засобом розірвати ґрати несвободи. У тексті І. Калинця, написаному в концтаборі (у так званій «малій зоні») й адресованому доньці Звениславі, верби, побачені на картині А. Манастирського, дозволяють ліричному суб'єктові повернутися на Батьківщину, до своєї рідні («ввійти до них» через вербу). Образ цього дерева викликає в нього декілька культурологічних асоціацій, однією з яких є українська народна казка про Ганну-панну. «Відчинення» верби для ліричного героя І. Калинця – це насамперед змога знову побачити красу рідної землі та близьких людей.

У першому вірші із циклу «Пісня про золоті клітки» (для Валентина Мороза) авторства Г. Чубая також є метафора «відчинення» верби. Однак, у

цьому тексті листа «зачинилося і не відчиняється», ключі від його «дверцят» закопані в місті. Атмосфера неволі не дозволяє вербовим «котикам» стати листям, що уособлює закритість і внутрішню ізоляцію людини в підневільному суспільстві: вона зачиняє двері свого «я», боячись його заманіфестувати.

Важливими у творчості І. Калинця та Г. Чубая є **критика «ерзаців»** та прирученості існування. Приміром, електричне світло із Чубаєвого вірша «Летять шпаки...» (за аналогією з «газонами» у його вірші «Трава» чи «голівкою сірника» як символом приручення вогню у циклі «Мертва природа» І. Калинця) позначає своєрідну імітацію справжності – ерзац, копію істинного існування. Воно дочасово може задовольняти потреби поневолених «шпаків», що потрапили у «золоту клітку» і не вгавають співати про неї пісні. Та незважаючи на проміння «електричного світла», морок у творі стає ще більшим, а отже уярмлення людини (конкретніше, митця, поета) у суспільстві, збудованому на засадах тоталітарної ідеології, сильнішає.

Власне, у вже згаданому Чубаєвому вірші «Трава» стандартизований вигляд підстриженого газону (кліше, несправжньої екзистенції) постає антиподом паростків дикої трави, які проростають крізь асфальт, що намагається заглушити голос свободи. І. Калинець у поезії «Душі в дорозі» зі збірки «Дванадцята сумна книжка» («Невольничча муза») наділяє траву такими самими вітаїстичними рисами, які попри те поєднуються з її беззахисністю супроти сил людини і природи. З трави, до речі, себто з первинного свого стану, починають свій життєвий шлях герої поеми Р. Кудлика «Зелені радощі трави», перевтілюючись згодом на птахів і людей.

Дисонанс, спричинений зіткненням ідеального світу поезії з реальним світом тогочасної епохи «застою», особливо рельєфно відображений у поезії І. Калинця. Так, світ ідеалів, який створив ліричний герой поета у перших двох збірках («Вогонь Купала» та «Відчинення вертепу»), стикнувся із жорстоким світом дійсності, що дедалі виразніше став проступати на поетичному полотні в його наступних книгах. Уся поетична дорога І. Калинця – це, по суті, рух до

«залізних стовпів», що підпирають «небо Вітчизни»; образу із Шевченкового дитинства, актуалізованого вже у першій збірці «Вогонь Купала». По закінченні шляху сам поет має стати таким «залізним стовпом» – Атлантом для своєї культури.

Тож одним із ключових образів І. Калинця є «**дорога**». «Ковтни мене, біла дорого», – промовляє поетичний голос уже в першому вірші поетової дебютної збірки. Себто ліричний герой І. Калинця означив власну ходу назустріч своїй «хресній» дорозі, що уособлює Музу та натхнення. Підпираючись «костуром ямбів» і надягнувши «кирею традицій», він посковородинськи помандрував у світ вертепу поезії, втікаючи від сучасного «віку атомного». А в тексті «Душі в дорозі» зі збірки «Дванадцята сумна книжечка», написаний в ув'язненні, вже сама дорога «рухається» у напрямку до ліричного героя І. Калинця, керуючи його пересуванням у просторі.

Натомість у поезиці Г. Чубая на прикладі тематично пов'язаних між собою віршів «Чоловік» та «Жінка» простежене осмислення неозначеності й водночас всеохоплюваності напрямків руху вітаїстичної сили творчості, яка простує навіть усупереч бездоріжжю. У першому вірші автор порушує екзистенційне питання наповнюваності існування змістом – дорогою, яка потім щезає (як і скінченне життя людини, про що їй відомо заздалегідь). У другому тексті керунок руху жінки-річки теж не визначено: «її волосся», «її тіло» течуть «невідомо куди».

Таким чином, між поезіями І. Калинця та Г. Чубая початку 1970-их років існує інтертекстуальний зв'язок, що полягає у своєрідному поетичному діалозі. Творчі дороги І. Калинця та Г. Чубая, починаючись автономно, перетнуться як у реальних обставинах (товаришуванні та подальшій трагедії 1972 року, коли Г. Чубая примусили свідчити на судових процесах проти Ірини та Ігоря Калинців), так і в художніх творах. До розуміння складних образів віршів одного поета можна віднайти ключі у творчості іншого, і навпаки. Це взаємопояснення не береться нізвідки – воно зумовлене спільним часом, спільними екзистенційними проблемами, які поставали перед поетами.

Є тексти, у яких автори покликаються на імена чи твори один одного безпосередньо або ж опосередковано. Наприклад, ідеться про присвячений І. Калинцеві вірш Г. Чубая «Хроніка», цикл І. Калинця «Нічною Одиссеєю», збірку І. Калинця «Спогад про світ», епіграфом до якої є рядки з «Плачу Єремії» Г. Чубая тощо. Обое з них рясно послуговуються мовою біблійних символів, зокрема, коли виводять образ пророка, говорять про воскресіння, описують кохання.

Промовистою темою у творчості І. Калинця, Г. Чубая та Р. Кудлика стало осмислення «мовчання». Воно виявляється на різних рівнях та через різні метафори. Так, І. Калинець розглядає тему протиборства мови та мовчання – слова і порожніх слів (тиші). У його поезіях наявні різні (позитивно та негативно конотовані) вияви мовчання, як-от Митуси, з ким асоціювалися поети-політв'язні 1960-их років, та Бояна, з ким асоціювалися офіційні одописці режиму, що водночас замовчували правду. Зокрема, переосмислення позитивно конотованого ставлення до мовчання з народних прислів'їв бачимо в одному з текстів циклу «Стихотвори про зречення»: мед того мовчання є найгіркішим полином, а золото мовчання – заіржавілою бляшкою.

Збірка «Підсумовуючи мовчання» І. Калинця починається з текстів, якими ліричний герой намагається дошукатися до початків Слова – до тих джерел та основ, з яких воно виникає. З поступовим рухом далі, вглиб збірки, те слово дужчає. Але закінчується вона осмислюванням природи мовчання. Таким способом читач може переживати разом із героєм різні емоційні стани впродовж одного великого циклу. Слово народжується, росте, молодіє, стає зрілим, зістарюється, вмирає. Воно набуває різних тембрів і регістрів. Це своєрідна біографія слова, історія поезії, яку повідомляє наратор.

Схожу «схему» розгорання і стихання слова спостерігаємо й у концепції поетичної творчості Г. Чубая. Його перша збірка маніфестує появу «Постаті голосу», а останній написаний текст (поема «Говорити, мовчати і говорити знову») ніби ставить крапку в життєвому циклі Чубаєвої поезії, лишаючи навіть у мовчанні своє слово.

Тема протиставлення мови та мовчання як світла й темряви яскраво виражена й у циклі «Досвід вірша» зі збірки «Підсумовуючи мовчання» І. Калинця. Історію «короткого кохання», описану в цьому циклі, варто сприймати як стихійну пристрасть, яку розпалює Муза, Поезія (Вірш). Поет віддається тій пристрасті, впольовує, як вогонь, Слово, але по здійсненні священного акту творення, відчуває спустошеність. Отже, на прикладі цього циклу І. Калинця бачимо розгорання, горіння, загасання і вмирання слова: ніч – ранок – день – вечір – знову ніч, себто знову мовчання.

Утім, тема мовчання та мови, крім суто поетологічного опрацювання, в інших текстах І. Калинця набуває також і конкретного політичного забарвлення. У вірші «Ліс» зі збірки «Карпат або посельська книжечка», написаний на засланні, ліричний суб'єкт осмислює втрату голосу мови: коли звичні прийоми складання слів перестають спрацьовувати, мова позбавляється здатності промовляти, стаючи оксимороном, себто тишею. Тож ліс без перелітних пташок – це метафора мови без її мовців. Відчитується, отже, тема «росіянізації», асиміляції корінних народів з боку загарбника (вочевидь, передусім спрямованої проти народу українського).

Мовчання в поезиці Г. Чубая, як і в І. Калинця, теж є синонімом згасання світла, насунання пільми – це, зокрема, простежуємо на прикладі поеми «Говорити, мовчати, говорити знову». Тож метафора сутінок співвідноситься з поняттям «мовчання» у творчості обох поетів. Ліричний суб'єкт Чубаєвої поеми асоціюється з Місяцем, світло якого посеред ночі намагаються загасити кати; сяйво Місяця – це голос поета, якого хочуть примусити мовчати.

Мовчання у творах трьох авторів також символізує метафора «осені». Характерними тут є мотиви «відлітання лісу», поширені в поезії Г. Чубая та Р. Кудлика. Для останнього осінь часто постає втіленням минання молодості та настання старості. Образ осені в І. Калинця насичений впливом суспільно-політичних реалій кінця 1960-х – початку 1970-х років, у яких опинилися «поети-Митуси». Прикладом цього може слугувати цикл «Обеліски диму» зі

збірки «Підсумовуючи мовчання», де, зокрема, спалення книжок уособлює замовкання голосу забороненої української історії та культури.

Іншою метафорою, над якою рефлексують поети, є «сльоза». Для ліричного героя Ігоря Калинця сльози (плач) як вияв страждання асоціюються з «Квіткою Поезії». Життєствердна сила природи, що проявляється в стихійності та неочікуваності появи (народження) диких рослин, стає синонімічною так само непередбачуваному постанню вірша – втіленню катарсису, сліз (цикл «Золота просіка» зі збірки «Дванадцята сумна книжечка»). Розширює цю тему І. Калинець у поемі «Вероніка. Сльоза» зі завершальної збірки «Невольничої музи» («Ладі і Марені»), де через метафору плачу акцентує увагу на пізнанні людського в конкретній людині.

Сльоза також постає одним із ключових образів поеми Г. Чубая «Відшукування причетного». «Тисяча двійників», які з'являються в тексті, теж уособлюють несправжність – «ерзаци», породжені несправжністю, а саме неприродним способом настання смерті персонажа.

Промовистим образ «сльози» у поезії Р. Кудлика є насамперед у вірші «Очі ...». У ньому поет застосовує своєрідний «новельний» принцип побудови поетичного тексту. Очі, що, ймовірно, належать Музі героя, перетворюються на зброю, знаряддя покарання. Вони – моральний імператив, що в разі нечесності героя здатні його вбити.

Крім того, у поезиці трьох авторів чільне місце займає зведена до сакрального культу тема **еросу**. Осмислення сексуального аспекту у їхніх поезіях відбувається в категоріях релігійної парадигми. Зокрема, ця тема яскраво розкрита в поемі «Зелені радощі трави» Р. Кудлика, циклі «Автопортрет з крилом архангела» та поемі «Осінь Магдалина» І. Калинця, а також у поемі «Марія» Г. Чубая. Помітними в цих поезіях є інтертекстуальні зв'язки образів із творів різних авторів. Наприклад, образ трави, що перетворюється на пташу, слідом за Р. Кудликом використовує й Г. Чубай.

Дуже багато біблійних алюзій містять «Автопортрет з крилом архангела» та «Осінь Магдалина» І. Калинця, поема «Марія» Г. Чубая. У цих

текстах релігійні образи слугують своєрідним очищенням сфери сексуального, освяченням її вищими небесними силами. У центрі цих творів перебуває образ жіночого начала. Через створення своєрідних поетичних апокрифів, які своїми сюжетами відсилають читача до Святого письма, поети розмірковують у цих творах про двоїстість образу Жінки, її святість і гріховність. Автори творять своєрідну поетичну «релігію», яка, проте, не претендує на суперечку з релігією християнською, звідкіля вони беруть широкі тематичні пласти для творчого переосмислення у своїх текстах.

Символічно, що ця вітаїстична тематика межує з образами Танатосу – смерті, яка настає ліричних героїв як справедливий, хай часто і болючий, підсумок їхніх учинків за життя.

Таким чином, запропонований у дослідженні погляд на творчість Р. Кудлика, І. Калинця та Г. Чубая по-новому розкриває характер їхньої рефлексії на дійсність 1960–1970-х років, демонструє особливості їхніх поетичних пропозицій як осіб, так і у взаємозв'язках між собою та епохою. Це сформувало поліфонію їхніх поетичних світів, в основі якої лежать перегуки схожих образів, що по-своєму проявляються у творчості кожного із досліджуваних авторів. Це той винятковий випадок, коли три самобутні постаті зі своїм унікальним голосом спільно створюють, так би мовити, тривимірний портрет усього, що по сей і по той боки поетових реальностей. Три перспективи, що сходяться в одну кінцеву точку поетичного безсмертя.

Крім того, дослідження відкриває перспективи для подальших студій творчості поетів періоду шістдесятництва, зокрема через пошук нових інтертекстуальних зв'язків між авторами та висвітлення особливостей їхньої «поетичної комунікації» в розрізі спільної історичної доби.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях

- 1) *Данчишин Н.* Поезія Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая крізь призму Франкового трактату «Із секретів поетичної

- творчості» / Назар Данчишин // Українське літературознавство. – 2016. – Випуск 80. – С. 123–146.
- 2) *Данчишин Н.* Поезія І. Калинця, Г. Чубая та Р. Кудлика як творча опозиція до засад соцреалізму / Назар Данчишин // Збірник за матеріалами міжнародної конференції «Україна–світ» Мюнхенського університету Людвіга-Максиміліана – 2016. – С. 306–315.
- 3) *Данчишин Н.* Поезія Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая у вимірі екзистенціалізму / Назар Данчишин // Південний архів (філологічні науки). – 2017. – Вип.70. – С. 12–16.
- 4) *Данчишин Н.* Образ тюрми в поезії. Поезія як вихід із тюрми / Назар Данчишин // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 67. – 2018. – С. 24–28.
- 5) *Данчишин Н.* Мовчання і «мова сльози» у поетичних світах Ігоря Калинця, Григорія Чубая і Романа Кудлика / Назар Данчишин // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки – 2019. – №1.– С. 4–8.
- 6) *Данчишин Н.* Діалог поезій Ігоря Калинця та Грицька Чубая / Назар Данчишин // Альманах «Болгарська україністика». – 2020. – Брой 9. – С. 91–109.

Додаткові публікації

- 1) *Данчишин Н.* Роман Кудлик: екзистенціалізм поезії в новелах / Назар Данчишин // Буковинський журнал – 2019. – №2 (112). – С. 146–154.
- 2) *Данчишин Н.* Поліфонія образу осені в поезії Романа Кудлика, Григорія Чубая та Ігоря Калинця / Назар Данчишин // «Поезії дивнії чари». Франкознавчі та інші студії / НАН України. Інститут Івана Франка. – Львів, 2020. – С. 338–351.

АНОТАЦІЯ

Данчишин Н.Р. Поліфонія поетичних світів Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 «Українська література» – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2021.

Дослідження творів львівських поетів періоду 1960–1970-х років має важливе значення в контексті історико-літературного осмислення їхньої ролі та місця в українському літературному процесі. Зокрема, поезії Ігоря Калинця, Романа Кудлика та Григорія Чубая є джерелами, з яких можна дізнатися як про художньо-естетичні домінанти цих авторів, так і про вплив суспільно-політичних умов доби, коли вони творили. Тоді атмосфера постійного ідеологічного тиску та неможливості реалізації мистецької свободи породжувала літературу в річищі «соцреалістичного методу», з одного боку, і яскраву, здебільшого андеграундну творчість усупереч нав'язуваним нормам советської пропаганди, – із другого. Закономірно, що твори тих, хто не дотримувався політико-ідеологічних вимог, були в ті часи здебільшого табуйованими.

Життя й творчість І. Калинця, Р. Кудлика та Г. Чубая слугують одними з найпомітніших виявів як культурно-світоглядного, так і політичного протестів у західному регіоні України. Дисертація висвітлює особливості поетичної спадщини цих трьох авторів, окреслює спільні й відмінні риси у творах та відчутті світу. Пропоноване дослідження є спробою розкрити багатоголосся їхніх поетичних творів, написаних у період 1960–1970-х років. Тож ці тексти розглянуті крізь призму художньо-естетичних схожостей і відмінностей, які утворюють своєрідну поетичну поліфонію.

Ключові слова: Ігор Калинець, Роман Кудлик, Григорій Чубай, шістдесятництво, українська поезія 1960-70-х років, поліфонія поетичних

світів, концепт еросу, образ мовчання, синестезія, образ дороги, образ в'язниці, замкнений простір, «Велика» та «мала» зони.

АННОТАЦІЯ

***Данчишин Н.Р.* Полифония поэтических миров Игоря Калинца, Романа Кудлика и Григория Чубая. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 «Украинская литература» - Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2021.

Исследование произведений львовских поэтов периода 1960-1970-х годов имеет важное значение в контексте историко-литературного осмысления их роли и места в украинском литературном процессе. В частности, поэзии Игоря Калинца, Романа Кудлика и Григория Чубая являются источниками, из которых можно узнать как о художественно-эстетические доминанты этих авторов, так и о влиянии общественно-политических условий суток, когда они творили. Тогда атмосфера постоянного идеологического давления и невозможность реализации художественной свободы порождала литературу в русле «соцреалистического метода», с одной стороны, и яркую, преимущественно андеграундную творчество вопреки навязываемым нормам советской пропаганды, - с другой. Закономерно, что произведения тех, кто не придерживался политико-идеологических требований, были в те времена в основном табуированными.

Жизнь и творчество И. Калинца, Р. Кудлика и Г. Чубая служат одними из самых заметных проявлений как культурно-мировоззренческого, так и политического протеста в западном регионе Украины. Диссертация освещает особенности поэтического наследия этих трех авторов, определяет общие и отличительные черты в произведениях и ощущении мира. Предлагаемое исследование является попыткой раскрыть многоголосие их поэтических произведений, написанных в период 1960-1970-х годов. Поэтому эти тексты

рассмотрены сквозь призму художественно-эстетических сходства и различий, которые образуют своеобразную поэтическую полифонию.

Ключевые слова: Игорь Калинец, Роман Кудлик, Григорий Чубай, шестидесятники, украинская поэзия 1960-70-х годов, полифония поэтических миров, концепт эроса, образ молчания, синестезия, образ дороги, образ тюрьмы, замкнутое пространство, «Великая» и «малая» зоны.

SUMMARY

Danchyshyn N.R. Polyphony of the poetic worlds of Ihor Kalynets, Roman Kudlyk and Hryhoriy Chubay. – Qualifying scholarly work submitted as a manuscript.

Dissertation for a candidate degree in philology (Doctor of Philosophy) within the specialty 10.01.01 “Ukrainian Literature” – Ivan Franko National University of Lviv – Lviv, 2021.

Contents of the summary. The study of the works of Lviv poets of the period 1960–1970 is important in the context of historical and literary understanding of their role and place in Ukrainian literary process. In particular, the poetry of Ihor Kalynets, Roman Kudlyk and Hryhoriy Chubay are sources from which one can learn about the artistic and aesthetic dominants of these authors, as well as about the influence of socio-political conditions of the time when they created. At that time, the atmosphere of constant ideological pressure and the impossibility of realizing artistic freedom gave rise to literature in the stream of the "socialist-realist method", on the one hand, and bright, mostly underground works contrary to the imposed norms of Soviet propaganda. Naturally, the works of those who did not comply with political and ideological requirements were mostly taboo at that time.

The life and work of I. Kalynets, R. Kudlyk and H. Chubay are one of the most notable manifestations of both cultural and ideological protests in the western region of Ukraine. The dissertation highlights the features of the poetic heritage of these three authors, outlines the common and distinctive features in the works and the feeling of peace. The proposed study is an attempt to reveal the polyphony of

their poetic works written between the 1960s and 1970s. Therefore, these texts are considered through the prism of artistic and aesthetic similarities and differences that form a kind of poetic polyphony.

Key words: Ihor Kalynets, Roman Kudlyk, Hryhoriy Chubai, sixtiers, Ukrainian poetry of 1960–70s, polyphony of poetic worlds, concept of eros, image of silence, synesthesia, image of road, image of prison, closed space, "big" and "small" zones.